

Türkiye'nin Milletleşme Sürecine Sosyolojik Bir Bakış

Muammer AK ¹

Öz

Ülkemizin bugün en büyük davası, sosyolojik anlamda tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusunu gerçekleştirmektir. Bu süreci tamamlayan toplumların bireyleri, bir millete aidiyetlerini doğal bir durum olarak kabullenirler ve bu topluluğa karşı duyulan yükümlülüğü sorumluluk derecelendirmesinde üst sıralara yerleştirirler. Orada basitçe bir soy aidiyeti değil; kültürel aidiyet, değer yargıları ve yaşama biçiminin müşterekliği, geleceğe uzanma iradesi asıl belirleyicidir. Milletleşme aynı zamanda kültürde benzeşme demektir. Türkiye'de sosyolojik anlamda milletleşmenin önündeki en önemli engellerin başında kimlik tartışmalarının oluşu söylenebilir. Nasıl ekonominin ve toplumsal ilişkilerin temelinde güven varsa, milletleşmenin de temelinde o vardır. Güvenin tesisi ve teminatı ise hukuk ve kurumsallaşmadır. Tüm kurum ve kurallarıyla işleyen bir demokratik hukuk devleti olmadan milletleşmeyi gerçekleştirmek zordur. Dokümantasyon metodunun kullanıldığı bu makalede milletleşme, Türk toplumunun milletleşmesinin önündeki engeller, hukuk birliğinin milletleşmeye etkisi gibi konular ele alınmıştır. Literatür taramasına dayalı çalışmada Türkiye'nin sosyolojik manada milletleşmemesinin arkasında yatan nedenler yorumlayıcı bir yaklaşımla anlama ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusunu sosyolojik olarak Türkiye bağlamında incelemektir. Makalenin temel problemi ise Türkiye'nin milletleşme süreci sosyolojik olarak nasıl ele alınabilir? olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milletleşme, Millet, Kültür, Türkiye, Kültürel Kimlik

¹ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, muammerak@gumushane.edu.tr ORCID:0000-0003-0241-1893

A Sociological Perspective on Turkey's Nationalization Process

Abstract

The biggest cause of our country today is to realize the phenomenon of nationalization, which means uniting around common feelings in sorrow and joy in sociological terms. The individuals of the societies that have completed this process accept their belonging to a nation as a natural state and place the obligation towards this community at the top of the responsibility rating. There is not simply a lineage; the commonality of cultural belonging, value judgments and lifestyle, and the will to reach the future are the main determinants. Nationalization also means affinity in culture. It can be said that identity debates are one of the most important obstacles to nationalization in Turkey in the sociological sense. Just as trust is the basis of the economy and social relations, it is also the basis of nationalization. The establishment and guarantee of trust is law and institutionalization. It is difficult to achieve nationalization without a democratic state of law functioning with all its institutions and rules. In this article, in which the documentation method is used, issues such as nationalization, obstacles to the nationalization of Turkish society, the effect of legal unity on nationalization are discussed. The main problem of the article is the sociology of the nationalization process of Turkey; The aim is to analyze the phenomenon of nationalization, which means unity around common feelings in sorrow and joy, sociologically within the framework of Turkey.

Keywords: Nationalization, Nation, Culture, Turkey, Cultural Identity

Giriş

Millet olmak biz denen şeyde birleşme olarak ifade edilebilir. Biz kimiz? Bu bağlamda bizden söz etmek için öncelikle diğerlerinden bizi farklı kılan ve bizi biz yapan şeylerin olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla biz, diğer(ler)inin olmasına ve on(lar)dan kendini ayırmasıyla mümkün olmaktadır. Böylece biz, kendisi ile diğerleri arasına bir sınır çizmekte ve kendini on(lar)dan ayırmakta ve sınırın içindekine biz, dışındakine ise öteki demektir. Öteki için de durum aynıdır; “onlar” için de “biz” ötekiyiz. Yani herkes kendi dairesi içine biz, dışına öteki demektir. Bu çerçevede dahilinde öteki, “birlikte var olduğum, birlikte dayanıştığım değerli bir özne değil rakiptir, muarızdır; kendisine mesafeli durulması gereken bir karşı kutuptur” (Köktürk, 2017a:50). İşte onları kendileri yapan bu farklılıklar onları ayrı şeyler olarak adlandırmayı ve birbirinden ayırmayı gerektiriyor. Buna göre “biz” ve “onlar” bir ayırma faaliyetidir. Öyleyse “biz” ve “onlar”ı ne ayırmaktadır? Bu açıdan bakıldığında ayrılığın temelinde kültür, dil, inanç, amaç birliği ve yaşam biçimindeki benzerlik olduğu söylenebilir.

Birey yaşamı boyunca aile, akraba, arkadaş, din, ideoloji vb. gibi birçok “biz” olarak ifade ettiği birlikteliğe dâhil olur. Bu örnekler açısından bakıldığında dâhil olunan ve “biz” olarak ifade edilen en üst birliktelik millettir. Bu bağlamda millet, kendini diğer milletlerden ayıran bir birlikteliğe karşılık gelmektedir. O halde, millet ile milletleşmenin farkı nedir? Bunların aynı mı yoksa farklı şeyler mi olduğu

sorulabilir. Bu soruya kısaca farklı olduğu cevabı verilebilir. Millet olan topluluk diğer milletlerden kendini ayırarak teşekkül eder ve kendini diğerlerinden ayıran bir sınır oluşturur. Buna karşılık milletleşme, kendini diğerlerinden ayıran ve farklı bir millet olarak ifade eden topluluğun kendi içinde kaynaşması olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle millet olmak, “biz” dairesinin kendini bu dairenin dışındaki diğer milletlerden ayırmasıdır. Bu yönüyle millet dışı, milletleşme ise içe dönektür. Bu bağlamda milletleşme, kendini millet kabul eden topluluğun kendi iç birlikteliğinin veya bütünlüğünün yani ortak gelecek tasavvurunun oluşturulmasıdır. Öyleyse millet ile milletleşme arasındaki temel farklılığın milletin dayanağının duygular, milletleşmenin dayanağının ise us/akıl ve hukuk olduğu söylenebilir. Yine milletleşmenin merkezinde topluluğun değil, toplumun olduğunu varsayabiliriz. Diğer taraftan milletin milletleşmeden önce geldiği ve diğer milletlerden veya öteki(ler)den kendini ayıran milletin, daha sonra kendi iç birlikteliğini sağlayarak milletleştiği görülür.

Türkdoğan’a (2015) göre, milletleşmenin gerçekleşebilmesi için bireylerin “milli kültürü içselleştirilmesi, toplumsal konularda siyasi katılımlarının sağlanması ve demokratik hakların tanınması”, bunların yanı sıra “devlet teşkilatlanmasının olması ve bu teşkilat içinde görev ve yetkilerin anayasa ve yasalarla meşruiyetinin sağlanması” gereklidir. Ona göre milletleşme, “bireylerin toplumlarına olan sadakatlerinin bir görüntüsüdür. Millet olmanın gereği bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bir olması, bütünleşmesi ilkesine dayanır”. Bu itibarla, millet seviyesine ulaşmış bir toplumda “sosyal katılma, yani tebaa durumundan yurttaş durumuna geçiş vardır. Toplumsal yapıya aynı tarzda teşkilatlanma hâkimdir”. Bununla beraber “siyasi partiler, sendikalar, mesleki teşkilatlar gibi çeşitli kuruluşların ortaya çıkması, çoğalması, farklılaşması ve uzmanlaşması da ancak milletleşme ile mümkündür”.

Topluluk millet olur ve onun siyasi teşkilatı olan devleti kurar. Dolayısıyla devlet, “bir toplumun olduğu yerde vardır ve bir topluma dayanmak zorundadır” (Köktürk, 2017b:16). Devletin içeriyle dışarıyı ayıran sınırları belirlenir. “Milletlerin birbirinden “biz” ve “onlar” olarak ayrılmasını sağlayan kültür, zamanla ve genellikle saldırgan bir biçimde, ulusla ya da devletle birlikte anılmaktadır. Biz ile onlar arasındaki sınırı çizmek, sıkılaştırmak ve denetlemek” (Bauman, 2017a:32) devletin varlık sebebidir. Böylece sınırların içine “biz”, dışına “onlar/ötekiler” denir. Bu aşamada millet henüz topluluk aşamasındadır. Tam bir toplum görüntüsü sergileyemez. Çünkü devlet ile ilişki topluluk düzeyindedir. Devlet kurumu tüm toplulukları kapsayamamaktadır. Bunun için de her topluluk devlete adeta ele geçirilmesi gereken bir aygıt olarak bakmaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısı aynı zamanda içerdeki diğer toplulukları da yadsıyan bir anlayışı getirmektedir. Çünkü burada topluluklar devletin kurumsal yapısının sadece kendi dini, siyasi, ideolojik vb. görüşlerine göre şekillenmesini istemektedirler. Bu anlayış toplumcu/cemiyetçi değil, toplulukçu/cemaatçi bir anlayıştır. Oysa milletleşme toplumlarda ortaya çıkar; toplumlar milletleşir. Dolayısıyla sosyolojik manada milletleşmenin, topluluktan/cemaatten toplumlaşma/cemiyetleşme safhasına geçiş süreci olduğu söylenebilir. Simmel’e (1995:79) göre toplum, “nihai olarak sosyal etkileşimlerden,

çok sık dokunmuş ilişkiler ağından ve çok sayıda bağlantı ve bağımlılıklardan başka bir şey değildir". Bu bağlamda milletleşmenin toplum üzerine inşa edilebileceğini söyleyebiliriz.

Türkdoğan'a (1998) göre millet yapma girişimleri cumhuriyetle başlamıştır. Ona göre milletleşmek için gerekli olan "dil-tarih ve coğrafyada bütünleşmek" için öncelikle "aşiret ve kabile varlığının bir çözüme ulaştırılması gereklidir. Aşiret yapıları bir yandan kimlik oluşumu, dayanışma, birliktelik ve cemaatleşme gibi önemli kültürel ve sosyal motifleri temsil ederken" diğer taraftan "sosyal bütünleşmeyi güçleştirmekte" ve bu gibi yapılar nedeniyle milletleşme ve kültürel bütünleşme çoğu kez kan kaybetmektedir. O halde Türkiye'de aşiret yapısının devam ediyor olması sosyal bütünleşmeyi ve milletleşmeyi engelleyen bir faktör olarak görülebilir.

Toplumlarda bireysel farklılıklar vardır ve bu farklılıkları birleştiren zemin hukuktur. İşte milletleşme için devlet ve birey arasında sivil bir toplum alanı yani kamusal alanın olması, açılması gerekir. Milletleşme bu sivil toplumsal alanda oluşur. Öyleyse milletleşmek için toplum ve sivil bir kamusal alan gereklidir. Dolayısıyla milletleşme devletleşmeden sonraki aşamadır. Devletle birey arasında oluşan sivil kamusal bir alanda ortaya çıkabilir. Bu çerçevede milletleşme, biz olarak hem tasada hem de kıvançta beraber yaşama istek ve iradesini gösterebilmektir. Yani, iç ile duygusal bağ kurma veya kendini içtekilere mensup hissetmedir. Bu itibarla, kişinin kendini bir millete ait hissetmesinde duygusal boyut daha ağır basmaktadır.

Bu çerçeve dâhilinde milletleşme, toplumun bir arada yaşama iradesinden ziyade birlikte yaşama iradesidir denilebilir. Bir arada yaşama "daha çok mekânsal paylaşımı, mekânda yakınlık içinde var olmayı, biçimsel olarak mevcudiyeti anlatır. Fakat birlikte yaşama denince, mekânsal bulunuş dışında, birbiriyle soyut bağlantı kurarak var olmayı, içten ilişkilerle örülü bir yaşama dünyası oluşturmayı" (Köktürk, 2017a:46) ifade eder.

Herhangi bir dış tehdit veya tehlikede biz olmak veya biz olarak ortak hareket etmek daha kolaydır. Burada asıl önemli olanın tehlike geçince yine ortak hareket edilip edilemeyeceğidir. Yani tehlike halinde birleşebilenlerin tehlike geçince de birleşmeyi başarıp başaramayacaklarıdır. Eğer bu birliktelik herkesin kabul ettiği ortak ilkeler ve değerler çerçevesinde değil, şartlar gereği zorunluluk/zaruret zemininde oluşmuşsa bu birlikteliğin sağlıklı ve sürdürülebilir olacağını söyleyebilmek kolay değildir. Bu durum şuna benzetilebilir: Dargın olduğumuz komşumuzun evinin yandığını görünce hemen yardıma koşarız. Ancak yangın söndürülünce acaba onunla barışır mıyız? Dolayısıyla millet bilinci herhangi bir tehlike yokken ortak hareket edebilmektir. Çünkü tehdit halindeki birliktelik geçici, durumun gereği yapılan bir birlikteliktir. Ayrıca bu tür birliktelik bağımlı bir birlikteliktir. Çünkü o dış tehdide bağlıdır ve toplumun veya devletin beka sorununun doğurduğu zorunlu birlikteliktir. Diğer taraftan ortada bir dış tehdit veya bir beka sorununun olduğu bir ortamda toplumun her kesimini ilgilendiren ortak temel meselelerin sağlıklı bir şekilde konuşulamayacağı çünkü farklı seslere iyi gözle bakılamayacağı açıktır. Hal böyle olunca, milletleşmenin bir duygusal

boyutunun olduğu aşikârdır. Ancak milletleşmek için sadece duygusal boyut yeterli olabilir mi? Bunun başka zemini yok mu? Bizce milletleşmenin en önemli başka bir zemini de hukuktur. Yani hukukun üstünlüğü ve toplumdaki hukuk bilinç düzeyinin yüksekliğidir. Buna göre milletleşme için duygudaşlığın yanı sıra rasyonellik ve hukuk bilincinin de gerekli olduğunu hatta milletleşmenin duygusallıktan ziyade rasyonel bir zeminde ortaya çıkabileceğini ileri sürebiliriz.

Burada bireyin devlet ve millet ile ilişkisi konusu gündeme gelmektedir. Birey köken ve duygusal olarak bir millete aittir. Bunların birincisi zorunlu, ikincisi ise isteğe dayalı veya iradi bir durumdur. Millet, siyasi bir teşkilat olan devleti kurar. İşte bireyin devletle olan ilişkisi hukuk üzerinden kurulur ve bu vatandaşlık olarak ifade edilir. Yani vatandaşlık, birey millet ilişkisini değil, birey-devlet ilişkisinin hukuki boyutunu gösterir. Dolayısıyla birey millete duygusal olarak mensubiyet hissederken, devlete hukuki bir bağ olan vatandaşlık bağı ile bağlıdır. Vatandaş olmayan bir kişi kendini millete mensup hissedebileceği gibi, vatandaş olan biri de farklı milletten olabilir. Dolayısıyla milletleşmenin kültürel faktörlere göre şekillenen rasyonel bir süreç olduğu söylenebilir. Türkdöğân'a (2015) göre, milletleşme sürecinin gerçekleştirilmesi "toplumu oluşturan fertlerin standart kültür kalıpları etrafında birleşmeleri ile mümkün olur. Başka bir ifadeyle milletleşme, toplumun standart kültürünün fertlerde içselleştirilmesi, ferdin mensubu olduğu milletin kültür, değer ve normlarıyla bütünleşmesi demektir".

Dokümantasyon metodunun kullanıldığı bu makalede milletleşme, Türk toplumunun milletleşmesinin önündeki engeller, hukuk biriliğinin milletleşmeye etkisi gibi konular ele alınmıştır. Literatür taramasına dayalı çalışmada Türkiye'nin sosyolojik manada milletleşmemesinin arkasında yatan nedenler yorumlayıcı bir yaklaşımla anlama ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusunu sosyolojik olarak Türkiye bağlamında incelemektir. Makalenin temel problemi ise Türkiye'nin milletleşme süreci sosyolojik olarak nasıl ele alınabilir? olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin Milletleşme Süreci

Toplumları milletleşme sürecini tamamlayan ve tamamlayamayanlar olarak ayırabiliriz. Türkdöğân'a (1995:156) göre, "19. yüzyılı ve günümüz toplumlarını şekillendiren iki akım vardır. Bunlardan biri modernleşme teorisi diğeri ise milletleşme sürecidir. Toplumlar klan, kabile-aşiret şuurundan millet şuuruna doğru gelişmektedirler. Milletleşme, aşiret, kabile ve ümmet hayatından modern bir toplum hüviyetine geçiştir". Milletleşmiş bir toplumun kolektif ve ortak kabul görmüş bir yaşama tarzının toplumun üyeleri tarafından temsil edildiği bir milli kimliği olur. Bu sosyal ve kültürel bir süreçtir. Milli seviyede "ortak bir yaşama tarzı ortaya çıkmadan, millet mensuplarında o millete mensup olma şuurunu gelişmeden, milli kimlik ve milletleşme, bunun siyasi şekli olan devlet ortaya çıkamaz" (Erkal, 2003:12). Türkdöğân'a (1995:43) göre, "ülkemin bugün en büyük davası, sosyolojik anlamda tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusunu gerçekleştirmektir". Köktürk'e (2016:35) göre,

“milletleşme sürecini tamamlayan toplumların bireyleri, bir millete aidiyetlerini doğal bir durum olarak kabullenirler ve bu topluluğa karşı duyulan yükümlülüğü sorumluluk derecelendirmesinde üst sıralara yerleştirirler. Orada basitçe bir soy aidiyeti değil; kültürel aidiyet, değer yargıları ve yaşama biçiminin müşterekliliği, geleceğe uzanma iradesi asıl belirleyicidir”. Milletleşme aynı zamanda ortak kültürde buluşma demektir. Millet gerçeğinde farklı soylardan kaynaklı kültürler millileşerek milli kültür çerçevesinde milletleşme süreci içinde bir senteze ulaşabilirler. Dolayısıyla milletleşmede kültür birliği ağır basar (Erkal, 2000:29). “Milletleşme tarihi, siyasi, kültürel ve ekonomik bir süreçtir. Milletleşme biyolojik değil; kültürel faktörlere göre şekillenir ve mensubiyet duygusu ön plana çıkar. Milletleşme her türlü etnik, mezhep, aşiret, boy ve bölge taassubunun aşılması milli seviyede mutabakatlara varılmasıdır” (Erkal, 2008:65).

Türkdoğan (1996:52) milletleşmeyi “Avrupa’da gerçekleşen Rönesans ve Reform hareketlerine bağlar. Bu hareketlerin sağladığı ortam insanı hareket merkezi haline getirmiştir. Bu da dilde, edebiyatta ve estetikte milli benliklerin tanınması gerçeğini desteklemiştir”. Ona göre “Batıda özgür ve bağımsız dünya görüşü modern bilimin yaratılmasında en önemli itici gücü teşkil etmiştir”. Ayrıca “haklar ve özgürlükler, devlet topraklarının bütünlüğünün sağlanması, tek bir para birimi, milli dilin yerel dillere ve lehçelere üstün kılınması, kentlerin siyasetle uğraşmaları, feodal imtiyaz sahipleri ile bölgesel hükümdarlar arasındaki güç dengesinin bölgesel hükümdarlara geçmesi, sivil toplumun doğması gibi bir seri değişimler milletleşme sürecini desteklemiştir”. Dolayısıyla “Fransız devrimi, bu alt yapı üzerine oturmak suretiyle milletleşme olgusunun ideolojisini oluşturmuştur”.

Kültür birliği gibi hukuk birliği de milletleşme için gereklidir. Çünkü hukuk birliğine yönelik, aynı zamanda toplumların milletleşme sürecinin de bir boyutudur. Millet hukuk sahasındaki ifadesi, temel yasalarda hukuk birliğidir. Bu, kişilerin dinlerine, aşiretlerine, yörelerine, mesleklerine vs. göre farklı hukuklara değil, vatandaş olmalarına göre tek hukuka tabi olmalarıdır. Mesele, genel tarih bakımından millet öncesi toplum şekillerinin aşılması hukuk birliğinin ve milletleşmenin oluşması süreciyle ilgilidir. Hukukun iki temel kavramı, hukukun iki temel fonksiyonunu ifade ediyor: Kamu düzeni ve birey. Hukuk, toplum halinde yaşamının düzenini sağlayacaktır. Aynı zamanda bireyin bireylerle, toplumla ve otorite ile ilişkilerinde sahip olacağı haklarını düzenleyecektir (Akyol, 1998:179). Bu bağlamda, egemenliğin eşit vatandaşlık temelinde ve halkın bütünüünün temsil edildiği parlamentodan ortaya çıkan tek bir hukuk düzeni ile ortaya konulması, modern demokratik devletin özelliği olan meşruiyetin de meydana çıkmasına neden olacaktır. Bu durumun milletleşmeyi tahkim edeceği aşikârdır.

Milletleşmede hukuk birliği gereklidir; ancak sosyolojik anlamda tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusu gerçekleşmezse hukuk birliği tek başına milletleşmenin sağlanmasında yeterli olamaz. Çünkü vatandaşlık düşüncesi herkesin siyasal sorumluluğunu bildirir. Vatandaşlık uyrukluk değildir. Uyrukluk ödevlerin yerine getirilmesinde bir dayanışma oluştururken, vatandaşlık haklar verir (Touraine, 2000:104). Buna karşılık milletleşme mensubiyet duygusu gerektirir; çünkü “duygudaşlık katılımcı

toplumun hayati derecede önemli bir yanıdır”. Ancak diğer taraftan “geleneksel toplum, katılımcı değildir ve bireyleri kurulu adet ve değerler ağıyla kitleyerek toplumsal duygudaşlığı önler” (Turner, 1997:18).

Günümüzde milletleşme veya toplumsal birliktelik konularından bahsedildiğinde anayasal vatandaşlık kavramının gündeme getirildiği ve toplumsal birliktelik için anayasal vatandaşlığın teklif edildiği görülmektedir. Anayasal vatandaşlıkta kültürel aidiyet dışta bırakılmakta, eşit haklara sahip olmayı ifade eden politik ve hukuki bir aidiyet öne çıkmaktadır. Kültürel dünyaya vurgu yapılmaması bakımından, tarihsel süreci ve tecrübeyi bir kenara bırakarak sırf hukuki kimlikle var olma teklifi barınmaktadır. Sırf siyasi organizasyon çatısı altında yaşayan, yani başka seçeneği olmadığı için devlet denilen bir örgütün şemsiyesi altında varlığını sürdüren toplumun geçmişle bağı kopma derecesine gelmiş veya tamamen kopmuştur. Onda tam bir bellek yitimi durumu egemendir. Elbette aidiyetin hukuki formunu yok saymak trajedilere davetiye çıkarmak demektir. Onun değeri, temel hak ve özgürlüklerin yokluğu durumunda daha açık biçimde anlaşılır. Bu bakımdan temel haklara sahipliği sağlayan hukuki aidiyetin varlığı önemsiz görülemez. Ama bu tür bir aidiyet güçlü bir toplumsal varoluşun tek şartı olamaz (Köktürk, 2016:88). Bu bağlamda önce milletleşme aşaması tamamlanmalıdır. Daha sonra anayasal vatandaşlık işlevsellik kazanabilir. Aksi bir durumda anayasal vatandaşlık milletleşmenin gerçekleşmesinde en önemli engellerden biri olabilir. Burada şu sorular sorulabilir: Milletleşme sağlandığı zaman bunun devamlılığı, toplum halinde yaşamının düzeni nasıl ve ne ile sağlanabilir? Bireyin bireylerle, toplumla ve devlet ile ilişkilerinde sahip olacağı haklar nasıl korunabilir? Bu sorulara verilecek en kısa cevap, demokrasi ve hukuk devleti ile olabilir. Tüm kurum ve kurallarıyla işleyen bir demokrasi ve hukuk devletinin olmadığı bir ortamda bunları gerçekleştirmenin kolay olamayacağı açıktır. Dolayısıyla milletleşmede işleyen bir demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün önemi ihmal edilmemelidir. Çünkü bunlar aynı zamanda milletleşmenin gerçekleşeceği ortak kimliğin mevcudiyetinin teminatı rolünü de üstlenirler. Bu itibarla milletleşme, kimlik arama olgusuyla da yakından alakalıdır. Bir topluluk kendi şuuruna varamadığı sürece onun milletleşmesinin kolay olamayacağını ileri sürmek mümkündür.

Kimliğin çok geniş bir alanda etkisi vardır. Ancak Türkiye’de problemlerin daha çok devlet toplum/birey ilişkilerinin düzenlenmesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Burada devlet talep edilen konumdadır ve onun tüm kurum ve kurallarıyla bir hukuk devleti olup olmadığı devlet-toplum-birey ilişkilerinin düzenlenmesinde en belirleyici etkilerden biridir. Diğer taraftan bireylerin hukuka bakışları da en az hukuk devleti kadar önemlidir. O halde Türkiye’de durum nedir? Türkiye’de “hukuk kuralları, onu yapan güçlerden daha az önemli görülmektedir. Oysa bir hukuk devletinde hukuk kuralları onu yapanları da bağlayacağına göre, bu zihniyetin, toplumsal düzenin sağlanması ve hukukilik ilkesinin yerleşmesi bakımından önemli sorunlara yol açacağını düşünmek” (Önderman, 2018:304) herhalde yanlış olmayacaktır. Hukuki hakların temelinde çoğu kez ahlaki haklar bulunduğundan, ahlaki bireyciliğin bir toplumda hukuka saygı eğilimini de artıracığını düşünebiliriz. Ahlaki bireycilik başkalarına ve haklarına saygıyı da

gerektirmektedir. Oysa kolektivist düşüncede haklardan çok görevlerin üzerinde durulmaktadır. Kolektivist kültürde, bireyler aile (çekirdek veya geniş), cemaat, siyasal parti vb. gibi kendi gruplarının dışındakilere güven duymadıklarından onlara karşı ahlaki bir sorumluluk da hissetmeyebilirler. Bu durum çifte bir ahlak anlayışına yol açmakta, toplumda hukukun toplumsal etkinliğini azaltmakta, hukuki düzenin sağlanması veya korunması üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır (Önderman, 2018:216). İşte, “ele verir talkını kendi yutar salkımı” atasözü böylesi çifte standartlı tutumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, “bireylerin başkasında ayıp olarak gördüğü bir davranışı kendi kabilesinden veya kendi mahallesinden birine yakıştırmaması ahlak standardı olmayan bir toplumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır”. Bu durum, “Türk toplumunun sosyolojik anlamıyla millet olma aşamasını tamamlamamış olduğundan kaynaklandığını” ifade edebiliriz. Dolayısıyla “Türk toplumunda adaletsizliklere, yolsuzluklara veya genel anlamda ahlaki çürümeye tepkisiz kalınmasının temelinde zihnimizde iki ayrı kategori olarak yer etmiş olan kendimiz için geçerli ahlak kuralları ile başkaları için geçerli ahlak kurallarının farklı olmasının” sonucu olduğu söylenebilir (Kiras,2019:1).

Göle’ye (2017:57) göre, “Türkiye, kolektivist ve yasakçı bir toplum anlayışından anarşik bir bireycilik anlayışına hızlı bir geçiş yapmaktadır. Millet ile bireycilik arasında gidip gelen Türkler sorumlu bireyi, yurttaşlık kavramını, kuramsal bilinci keşfetmekte zorlanmaktadır”. Nitekim bugün Türk toplumu her alanda “etik boşluğun yol açtığı sorunları, kargaşayı yaşamaktadır”. Hofstede’ye göre, “kolektivizmin baskın olduğu kültürlerde grup çıkarları öne çıkmakta, ben değil biz diye düşünülmemekte ve insanlar aidiyet duydukları gruplara (aile, cemaat, taraftar kitlesi vs.) gösterdikleri sadakat karşılığında himaye ve yardım” görmektedirler. Yine bu toplumlarda “iletişim dolaylı gerçekleşmekte, grup ahengini sürdürmek zorunlu olduğu için açık ihtilaflardan kaçınılmaktadır”. Ayrıca “güvenin zamanla oluştuğu ve geri beslemenin dolaylı olduğu kolektivist toplumlarda torpil ve akraba kayırmacılığı (nepotizm)” daha sık görülmektedir. Hofstede’ye göre Türkiye, kolektivist bir toplum özelliği göstermektedir (Hofstede,2010:6). Türkiye’nin cemaatlerden oluşan bir toplum olma konusunda Karpat’ın (2017a:24) da benzer görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre, “Türk toplumunu bir arada tutan cemaat ruhudur. Cemaat karşılıklı dayanışmaya, karşılıklı eşitliğe dayanan bir topluluktur” .

Buna göre Türk toplumunun kolektivist bir toplum özelliği göstermesi onun sosyolojik manada milletleşmesinin önündeki en önemli engellerden biri gibi durmaktadır. Çünkü milletleşme aile, cemaat, siyasal parti vb. gibi grup kimliklerinin aşılması sonucu ulaşılan bir merhaledir. Peki, Türk toplumu niçin grup veya cemaat kültürünü aşıp milletleşemiyor? Cemaat ve aşiret gibi yapılar sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal bunca gelişmeye rağmen nasıl oluyor da varlığını devam ettirebiliyor? Bu yapılar günümüz insanının hangi ihtiyacını gideriyor? Bu yapıların en temelde insanların “güven(lik) ihtiyacını” karşıladıkları söylenebilir. Dolayısıyla insanların bu yapıları güvenilecek bir sığınak veya liman olarak görmekte olduklarını gözden kaçırmamak gerekir. Bu bağlamda, konuyla

ilgili yapılan araştırmalar “Türk insanının biz dediği grup veya cemaat yapılarının dışındakilere çok fazla güvenmediğini” (şirin, 2017:19) göstermektedir. Hâlbuki bir toplumu ayakta tutan temel faktör toplumsal güvendir. Çünkü ilişkilerin temeli güvene dayanmaktadır ve güven ekonomiden siyasete çok geniş bir alanı etkilemektedir.

Öyleyse toplumsal güven nasıl ve ne ile oluşturulabilir? Güven tesisinin en güvenli yolu kurumlardır. Çünkü kurumlar, “gerçek hayatta davranış ve güdüleri etkilediklerinden ulusların başarı ya da başarısızlıklarını biçimlendirirler” (Acemoğlu ve Robinson, 2017:81). Bu bağlamda Acemoğlu ve Robinson “kapsayıcı ve sömürücü kurumlar” olarak iki çeşit kurumdan söz etmektedir. Onlara göre, başarılı ülkeler “kapsayıcı kurumlara” sahiptir. Diğer taraftan, güvenin inşası için kurumsallaşmanın yanında ayrıca hukukun üstünlüğü ve her alanda rasyonel politikalar da şarttır. Gelişmiş demokrasilerde toplumsal güveni tesis eden kurumun demokratik hukuk devleti yani yasa olduğu açıktır. Bu bağlamda yasa, “insanları hem eşitleyen ama aynı zamanda, farklılıklarının birbiri üzerinde tahakküm kurmalarını önleyen bir işlevselliğe” sahiptir. Yasa bilinci olan insan onlara tabi olduğu ölçüde “kendini özgür hissederken yasasızlığın oluğu durumlarda ise özgürlüğünün elinden alınacağını düşünür”. Çünkü onun için yasa, “düşünmeye ve eylemeye engel oluşturmak için değil, onların önündeki engelleri kaldırmak, ortak çıkarı ve adaleti güvence altına almak için düşünölmüş mekanizmalar sayılır” (Sarıbay, 2012: 27). O hale buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Eğer yasalar insanların güvenlik ihtiyacına yeterince cevap verebilir ve insanlar yasaların kendilerini koruyacağına kani olursa bu durumda onların başka güvenlik araçları aramaya ihtiyaç duymayabilecekleri düşünölebilir.

Bu bağlamda modernleşme sürecini henüz tamamlayamamış toplumların insanların aşiret ve cemaat gibi milletleşmenin önündeki en büyük engellerden olan bazı yapıların içinde yer almaları ve bunları kendilerine bir sığınak veya güvence olarak görmelerinde hukuka olan güvenle doğru orantının olduğunu varsayabiliriz. Başka bir ifadeyle, hukukun bireyleri koruma görevindeki oluşacak muhtemel boşluğun bu tür yapılarca doldurulabileceğini dolayısıyla güvensizliğin insanları güvenli bir liman arayışına sevk edebileceği söylenebilir. Çünkü “cemaat arayışı içinde olmak, güvenlik arayışı içinde olmak demektir” (Bauman, 2017b:11). Burada şunu da belirtmeliyiz ki; gerek toplumsal güvenin oluşturulmasında gerek hukukun üstünlüğünün tesisinde en büyük görev devlete düşmektedir. Çünkü Türklerin temel örgütü devlettir; devlet her zaman merkezde olmuştur. Ancak “bu hâkim devlet anlayışında vatandaş, devletin vesayeti ve velayeti altında olmuş ve devlet milletin mürebbisi, velisi ve vasisi olarak yüceltilmiştir” (Bora, 2021:30). Bu bağlamda Türkiye, “bir ulus-devlet ve bir sosyoloji ülkesi olmaktan çok bir devlet-ulus ve bir siyaset bilimi ülkesidir. Modernleşme ülkelerinde, toplumsal olanın siyasal olana etkisi daha sınırlıdır. Sosyal olan siyasal olanı kuşatamaz” (Dellaloğlu, 2021:19). Buradan Türkiye’de milletleşmenin merkezinde devletin olduğunu, bunun ise milletleşmekten ziyade devletleşmeyi ortaya çıkarabileceğini ve ayrıca milletleşmeye toplumsal değil siyasal bir olgu olarak bakıldığı sonucunu çıkarabiliriz. Oysa milletleşme siyasal değil, daha çok toplumsal bir olgudur. Diğer

taraftan, milletleşmeye toplumsal yerine siyasal bir mesele olarak yaklaşmak onu daha da geciktirmektedir; çünkü Türkiye’de siyasetin toplumu birleştirici bir tarzda yapıldığını iddia etmek kolay olmasa gerek.

Diğer taraftan birey-grup-devlet arasındaki güvensizlik tarafların devleti diğerinden koruma refleksini de ortaya çıkarabilmekte ve ayrıca bu gerekçeyle bazılarının “şahsi ihtiras veya bir siyaset taktiği ile imtiyazlı bekçiler sıfatını takınarak ortaya çıktıkları (Akyol, 2021:274) görülebilmektedir. Hâlbuki devlet toplumun/milletin ortak kurumudur ve onu korumak da kendini “imtiyazlı bekçiler” gören bir grubun değil tüm toplumun sorumluluğundadır. Diğer taraftan, bu endişenin ileri boyutlara taşınması hem devletin toplumsal ve bireysel taleplere cevap verememesine yol açabilir hem de devlete olan aidiyeti zedeleyebilir. Dolayısıyla eğer ulus devlet, temelini sağlamlaştırmak istiyorsa, “aidiyete zarar vermeyen toplumsal talepleri karşılamalıdır. Bu karşılama olsa olsa aidiyeti güçlendirir” (Köktürk, 2017b:58). Diğer taraftan, aidiyetin güçlenmesi milletleşmeye de katkıda bulunur. O halde milletleşme için öncelikle devlet-toplum-birey arasındaki güvenin tesis edilmesinin gerekli olduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda “bugün Türkiye’de ana konu devleti demokratikleştirmek ve devleti halkı ile birleştirmektir. Devleti sadece baskı, çıkar ve ideoloji aracı olarak görmek yanlıştır. Devlet, medeniyetin yarattığı gerekli bir kurumdur ve toplumun ortak malıdır”(Karpas, 2021:20). Ancak bu güne kadar bu birleşmenin tam olarak başarıldığı söylenemez. Heper’e (2018:40) göre, “devlet-toplum çatışması Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Devlet seçkinlerinin toplum algılaması Hegelci olarak kalmıştır. Toplum çoğunlukla evrensel egoizm alanı” olarak düşünülmüştür. “Toplum temsil ettiklerini iddia edenlerin bu tutuma karşı tepkisi de daha az radikal olmamıştır. Bir grup diğerini sürekli olarak bölücülükle suçlarken karşıt eğilim, gücü mutlak olarak algılamak ve otoriteye uzlaşmaz biçimde karşı çıkmak olarak” belirlemiştir. Öyleyse buradan milletleşmek için öncelikle devletin demokratikleştirilmesi ve devlet-toplum birlikteliğinin sağlanması gerektiği sonucunu çıkarabiliriz.

Türkiye’de yapılan araştırmalarda “başkasına güvenir misiniz” sorusuna insanların %90’ının olumsuz yanıt verdiği görülmektedir. Bu oranla Türkiye, 120 ülke arasında güven duygusunun en zayıf olduğu yedinci ülke”dir (Ağırdır, 2020:237). Yine 2010-2014 arası Türkiye’nin güven karnesine bakıldığında “komşuma hiç güvenmem” sorusunda Türkiye’nin 58 ülke içinde 52. sırada olduğu görülmektedir (Şirin 2017:20). Toplumsal güvenin bir toplumu ayakta tutan en önemli unsur olduğu düşünüldüğünde toplumdaki güvensizlik oranının yüksek olmasının hem toplumun devamlılığı hem de milletleşme için sorun teşkil edeceği varsayılabilir. O halde buradan milletleşme için öncelikle toplumsal güvenin oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Bu güvenin de ancak hukukun üstünlüğüyle sağlanabileceği iddia edilebilir. Dolayısıyla, hukukun üstünlüğü ile toplumsal güvenin tesis edildiği bir toplumda birey, topluluk ve devletin birbirine daha fazla güvenebileceği ve böylece devletin halkı ile daha kolay birleşebileceğini varsayabiliriz. Hatta bir topluluğun hukukun üstünlüğünü sağlamadan toplum/cemiyet aşamasına geçemeyeceği ve orada tam bir demokrasinin, bireyselleşmenin olamayacağı ve nihayet milletleşmenin gerçekleşmeyeceği iddia edilebilir. Sonuç olarak,

Türkiye'deki demokratikleşmenin ve milletleşmenin en temelinde birey-topluluk-devlet arasında bir güven sorunu olduğunu ileri sürmek mümkündür. Dahası bu güveni inşa etmenin yollarını bulamadığımız takdirde milletleşme sürecinde pek fazla yol alamayacağımızı da gözden kaçırmamalıyız.

Bugün ülkemizin sosyolojik manada tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşmeyi tam olarak gerçekleştiremediğini söyleyebiliriz. Acaba devlet kuran bir millet neden aynı başarıyı milletleşmede gösteremiyor? Burada kanaatimizce devlet- birey-millet ilişkisinin nasıl olduğuna bakmak gerekir. Bu minvalde, milletin siyasi teşkilatı olan devletin ne kadar milletin değerlerini temsil ettiği, milletin bunu nasıl algıladığı ve devleti kendi devleti olarak görme düzeyi gibi hususların önemli rolünün olduğunu ifade edebiliriz. Dolayısıyla devlet, halkın/milletin elinden alınıp belli grubun, cemaatin, ideolojinin, sosyal ve ekonomik güç odaklarının ve seçkinlerden oluşan bir avuç oligarkın/elitin devleti kendi saltanatları haline getirmeleri devlet millet mesafesini açacaktır. Çünkü bu durum, dışarıda kalanların kendilerini dışlanmış/öte(ki)lenmiş hissetmesine yol açabilir. Burada asıl konu devletin yönetiminde “elitlerin olması değil, elitlerin hangi niteliklere” sahip olduğudur. Çünkü “her yerde, her zaman devleti ve toplumu resmi veya gayri resmi elitler yönetmiştir”. Ancak “elitlerin eğitim görmüş, profesyonel, ahlak sahibi olması kadar, idare ettiği toplumun kültürünü, hayatını, sorunlarını ve ileriye dönük emellerini onun ruhuna uygun olarak paylaşması da gerekir”. Devlet için de aynı şey söz konusudur. “Devlet medeni bir toplumun hiçbir zaman vazgeçemeyeceği idari/siyasi bir örgüt olduğu kadar, o toplumun kültürünün ve benliğinin ifadesi ve koruyucusudur” (Karpas, 2017b:56). Ancak Türkiye'deki mesele Türkiye'nin “elitlerinin gerçek bir demokratik kültürden yoksun olması ve demokrasiyi sadece elitizmi ve kendi mutlak kişisel yönetimlerini sürdürmek için ağızlarına almalarıdır”. Dolayısıyla “siyasal katılım ve elitlerin statüsü İslamcı ve Kemalist şeklinde ideolojik sınıflandırmalarla belirlenecektir. Elitler kendilerini analiz etme becerilerinden yoksundur. Birbirlerinden duydukları şüphe, halkın zihninde, sürekli olarak, taraflardan birinin atacağı yanlış adım nedeniyle devletin varlığının ortadan kalkabileceği korkusunu yaratmaktadır” (Karpas, 2009:200). Dolayısıyla devletin tüm kurum ve kurallarıyla bir hukuk devleti olması bu sorunları büyük oranda ortadan kaldırabilir ve milletleşmeye katkıda bulunabilir. Ancak bireylerin millete aidiyet duygusunun gelişmediği veya olmadığı bir ortamda sorunların devam edeceği de açıktır.

Sonuç olarak milletleşme ve demokrasi arasında yakın bir ilişkinin olduğunu vurgulamalıyız. Çünkü “demokrasi kalabalıkların değil; neden ve niçin bir arada bulduklarını fark eden milli sembollerini, idealleri olan ve ortak milli kültürü paylaşan milletleşmiş toplumların rejimidir. Demokrasi milletleşme üzerine bina edilir” (Erkal, 2008:65). Öyleyse bir ülkede “uzlaşma yukarıdan dayatma yolu ile sağlanmıyor ve gerçekleşen uzlaşmanın kalıcı olması gerektiğinde ısrar edilmiyorsa, toplum kesimleri ve/veya onların siyasal platformlardaki temsilcileri gerek kendi aralarındaki, gerekse özel çıkarlar ile toplumun uzun süreli menfaatlerini bir dizi uzlaşmalar yolu ile çözümleyebiliyor ve ülkenin önemli sorunlar ile karşılaşması

durumlarında o sorunlara gerektiğinde birlikte çare üretmeye çalışıyorlarsa” (Heper, 2018:45) o ülkede milletleşmenin gerçekleştiği söylenebilir.

Sonuç

Türkiye'nin bugün en önemli meselesinin, sosyolojik manada tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşme olgusunu gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Milletleşme sürecini tamamlayan toplumların bireyleri, bir millete aidiyetlerini doğal bir durum olarak kabullenirler. Bu basitçe bir soy aidiyeti değildir. Burada kültürel aidiyet, değer yargıları ve yaşama biçiminin müşterekliliği, geleceğe uzanma iradesi asıl belirleyicidir. Dolayısıyla, milletleşme aynı zamanda ortak kültürde buluşma demektir. Millet gerçeğinde farklı soylardan kaynaklı kültürler millileşerek milli kültür çerçevesinde milletleşme süreci içinde bir senteze ulaşabilirler. Bu bağlamda, milletleşmede kültür birliğinin ağır bastığı görülür.

Türkiye’de sosyolojik anlamda milletleşmenin önündeki en önemli engellerin başında kimlik tartışmalarının oluşu söylenebilir. Aslında Türkiye’de kimlik tartışmalarının Tanzimat’la başladığını ve bugünkü konuların birçoğunun o gün de tartışıldığını ve onların devamı niteliğinde olduğunu söylemek çok yanlış olmasa gerek. Tanzimat’tan bu yana ülkemizde kimlik konusunun tartışmaya devam ediliyor olmasını geçen onca zamana rağmen hala ortak aidiyet duygusuna dayanan bütünleşik bir toplumu oluşturamadığımız ve sosyolojik manada millet olamadığımız şeklinde değerlendirebiliriz. Bu bağlamda yakın tarihteki hızlı ve çarpık şehirleşmenin meydana getirdiği bazı sosyal arızalar ve bir miktar da imparatorluktan modern ulus devlet modeline geçişin yan etkileri gibi tarihten devraldığımız birtakım problemler netice itibarıyla mikro aidiyetlerimizi milli kimlik aidiyetimizin önüne geçirebilmektedir. Böylece sosyolojik anlamda şehir olmayan şehirlerde yaşayan, şehirli kültüründen ziyade daha çok kasaba kültürüne sahip ve yine sosyolojik anlamda millet olamamış veya milletleşmemiş bir toplum olarak ortak ve standart değerler geliştiremiyoruz. Çünkü futbol kulübü taraftarlığımızdan siyasi parti desteklerimize, etnik kimlik aidiyetimizden hemşericilik, aşiret, tarikat, cemaat, mezhep mensubiyetimize kadar yalnızca belirli bir alanda sahip olduğumuz ve yalnızca belirli bir kesimle paylaştığımız alt kimliklerimizin toplum hayatının bütününde geçerliği olan üst kimliklerimizden daha baskın durumda olduğu görülmektedir.

Devletin temelinde rasyonellik ve hukuk, milletin temelinde ise kültür ve duygusallık vardır. Devlet, milletin siyasi bir teşkilatıdır. Burada önemli olan bireyle millet arasındaki duygusallığa dayanan bağın yani mensubiyetin nasıl kurulacağıdır. Bu bağın kurulmasında ortak dil, din, sanat, edebiyat, tarih, müzik, hayat tarzı vb. gibi kültür öğeleri etkilidir. İşte bireyin milletle duygusal bağını kurmak, başka bir ifadeyle millet olabilmek için ortak bir kültür oluşturabilmek gereklidir. Nasıl ekonominin ve toplumsal ilişkilerin temelinde güven varsa, milletleşmenin de temelinde o vardır. Güvenin tesisi ve teminatı ise hukuk ve kurumsallaşmadır. Başka bir deyişle demokratik hukuk devletinin tüm kurum ve kurallarıyla işleridir. Bireyin, vatandaşlık hakkı olan eşitliği devletin

uygulamalarında görmesi onun devlete güvenmesini sağlayacaktır. Bireyin devlete güvenmesi hem devletle hem de milletle olan bağı güçlendirecek ve ayrıca toplumun milletleşmesine katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla devletle birey arasındaki hukuki bağı ifade eden vatandaşlığın iyi işlenmesi hem toplumsal bütünleşmeye hem de milletleşmeye katkıda bulunabilir.

Milletleşme ile kültürel kimliğin yakından ilişkili oluşu söylenebilir. Çünkü kimlik olgusu, devlet-toplum-birey ilişkilerinin düzenlenmesinden yaşam tarzı tercihlerine, hak ve özgürlüklerden, toplumsal benliğe, ahlaki norm ve etik kodlara kadar çok geniş alanda kendini göstermektedir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal kimlik taleplerinin asgari müştereklerde buluşması aynı zamanda milletleşmenin de zeminini oluşturabilir. Başka bir ifadeyle, kültürel birliktelik milletleşmenin hangi dinamikler üzerinde olabileceğini de göstermektedir. Bu itibarla, milletleşmemenin bir göstergesi olarak görülebilecek kimlik tartışmalarının milletleşmeyi geciktirdiği varsayılabilir. Diğer taraftan kimlik tartışmaları sadece milletleşmemiş toplumlarda değil milletleşmeyi başarmış toplumlarda da olabilir. Ancak bu toplumlarda tartışmaların daha ziyade demokratik hukuk devleti zemininde, dışlayıcı/ötekileştirici bir dille değil katılımcı, birleştirici ve müzakereci bir yöntemle yapıldığı görülmektedir. Çünkü bu toplumlarda ortak kimlik üzerine asgari birliktelik sağlanabilmiştir.

Sonuç olarak, sosyolojik manada millet olabilmek için ortak ve standart değerlerin ve ortak aidiyet duygusu çerçevesinde ve devlet-toplum-birey ilişkilerinin adalete, saygıya, eşitliğe ve güvene dayandığı bir toplumun inşasına bağlıdır. Bunların olması için ise hukuk devletine, “kapsayıcı kurumlar”dan oluşan güçlü bir kurumsal yapıya, iyi eğitilmiş ve hukuk bilincine sahip bireylerden mürekkep bir topluma gerek olduğu açıktır. Bu bağlamda cumhuriyetin yüzüncü yılında Türk toplumunun en büyük başarısı tasada ve kıvançta ortak duygular etrafında birleşme anlamına gelen milletleşmeyi başarması olacaktır.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. ve Robinson, J.A. (2017). Ulusların düşüşü. (F.R. Velioğlu, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Ağırdır, B. (2020). Hikâyesini arayan gelecek. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (2021). Kuvvetler ayrılığı olmayınca. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (1998). Medine'den Lozan'a. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bauman, Z. (2017a). Kimlik. (M. Hazır, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Z. (2017b). Cemaatler. (N. Soysal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bora, T. (2021). Türk sağının üç hali. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dellaloğlu, B.F. (2021). Modernleşmenin zihniyet dünyası. İstanbul: Timaş Yayınları
- Erkal, E. M. (2000). Sosyoloji. İstanbul: Der Yayınları.

- Erkal, E. M. (2003). Küreselleşmenin tesirleri ve ülkemize yönelen tehdit unsurları. Sosyoloji Konferansları, (27), 1-14.
- Erkal, E. M. (2008), Milletleşme Süreci ve Önündeki Engeller. Sosyoloji Konferansları, (37), 65-76.
- Göle, N. (2017). Melez desenler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heper, M. (2018). Türkiye’de devlet geleneği. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hofstede, G. (2010). What about Turkey?. <https://www.hofstede-insights.com> adresinden 03 Mayıs 2022 tarihinde erişildi.
- Karpat, K. (2017a). Osmanlı’dan günümüze edebiyat ve toplum. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2017b). Kimlik ve ideoloji. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2016). Türk demokrasi tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2009). Elitler ve din. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kiras, İ. (2019). Ehliyet, liyakat ve ortak ahlak standardımız. <https://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kiras/ehliyet-liyakat-ve-ortak-ahlak-standardimiz-11848> adresinden 3 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Köktürk, M. (2016). Millet ve milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köktürk, M. (2017a). Toplum ve kültür. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köktürk, M. (2017b). Devlet ve siyaset. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Önderman, M. (2018). Türkiye’de paranoid ethos. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (2012). Demokrasinin sosyolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şirin, R. S. (2017). Bir Türkiye hayali. İstanbul: Doğan Kitap.
- Touraine, A. (2000). Demokrasi nedir?. (O. Kunal,Çev.). İstanbul: YKYayınları.
- Turner, B. (1997). Max Weber ve İslam. (Y. Aktay,Çev.). Ankara: Vadi Yayınları,.
- Türkoğan, O. (2015). Kültür-değişme ve toplumsal çözülme. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Türkoğan, O. (1998). Güneydoğu kimliği. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Türkoğan, O. (1996). Milli kültür modernleşme ve İslam. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (1995). Niçin milletleşme?. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Werner J. (1995). Georg Simmel. (D. Özlem,Çev.). Ankara: Ark Yayınları.